Sobirova.Z.J.
Farg‘ona davlat universiteti,
Pedagogika nazariyasi va tarixi yo‘nalishi,
1-kurs magistranti

INKLYUZIV TA'LIM JARAYONIDA BOLALARNING IJIMOIYLASHUVI

Annotatsiya: ushbu maqolada inklyuziv ta’lim tizimida bolalarning ijtimoiylashuvi jarayoni, ya’ni ularning jamiyat hayotiga moslashuvi, kommunikativ ko‘nikmalarning shakllanishi va ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish masalalari yoritilgan. Inklyuziv muhitning ahamiyati, pedagogik va psixologik yondashuvlar orqali ijtimoiy faollikni rivojlantirish yo‘llari tahlil qilinadi.

Аннотация: в данной статье рассматривается процесс социализации детей в системе инклюзивного образования, то есть их адаптация к общественной жизни, формирование коммуникативных навыков и освоение социальных ролей. Анализируется значение инклюзивной среды, а также пути развития социальной активности через педагогические и психологические подходы.

Annotation: this article examines the process of children’s socialization within the system of inclusive education, including their adaptation to social life, the development of communication skills, and the acquisition of social roles. The significance of the inclusive environment and ways to enhance social activity through pedagogical and psychological approaches are analyzed.

Kalit so‘zlar: inklyuziv muhit, ijtimoiylashuv, integratsiya, kommunikatsiya, empatiya, pedagogik qo‘llab-quvvatlash.

Ключевые слова: инклюзивная среда, социализация, интеграция, коммуникация, эмпатия, педагогическая поддержка.

Keywords: inclusive environment, socialization, integration, communication, empathy, pedagogical support.

So‘nggi yillarda O‘zbekiston Respublikasida inklyuziv ta’limni rivojlantirish davlat siyosati darajasiga ko‘tarildi. “Inklyuziv ta’lim — bu barcha bolalarni, jumladan, jismoniy, aqliy yoki ijtimoiy jihatdan cheklovlari bo‘lgan bolalarni umumiy ta’lim muhitida o‘qitish va tarbiyalashga yo‘naltirilgan tizimdir.”

Bu bolalarning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda, ularning ijtimoiy moslashuvini ta’minlaydigan pedagogik tizimdir hisoblanadi.

Inklyuziv ta’lim — bu barcha bolalar, ularning qobiliyati, ehtiyoji, ijtimoiy kelib chiqishi yoki sog‘lig‘idan qat’i nazar, bir xil ta’lim muhitida o‘qish va rivojlanish imkoniyatiga ega bo‘lgan tizimdir.” Ya’ni, har bir bola uchun ta’limda teng imkoniyat yaratish — inklyuziyaning mohiyati. [1,45]. Inklyuziv ta’lim tizimi bugungi kunda inson huquqlariga asoslangan ijtimoiy siyosatning

muhim tarkibiy qismiga aylangan . Bu jarayonning asosiy maqsadi — jismoniy yoki psixologik cheklovlari bo‘lgan, lekin o‘rganish imkoniyatiga ega bolalarni umumiy ta’lim tizimiga kiritish va ularni teng huquqli sharoitda o‘qitishdan iborat . Inklyuziv ta’lim nafaqat o‘quvchilarga bilim berish, balki ularni jamiyat hayotiga tayyorlash, faol ijtimoiy a’zoga aylantirish jarayonidir [3,73]. Bu tizim insonparvarlik, tenglik va adolat tamoyillariga asoslanadi . Har bir bolaning qadr-qimmati e’tirof etilib, uni jamiyat hayotida faol ishtirok etishga tayyorlash ko‘zda tutiladi [6,98].O‘qituvchi bu jarayonda nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy integratsiya jarayonining bosh tashkilotchisidir. Inklyuziv ta’limning eng muhim jihatlaridan biri — bu bolalarning ijtimoiylashuvi, ya’ni ularning jamiyatga moslashuvi va faol a’zoga aylanishidir .

Ijtimoiylashuv — bu shaxsning jamiyat qoidalari, qadriyatlari va me’yorlarini o‘zlashtirishi jarayonidir [9,65]. Inklyuziv muhitda bu jarayon yanada murakkabroq, chunki turli imkoniyatdagi bolalar birgalikda ta’lim oladi. Shu sababli pedagoglar har bir bolaning shaxsiy xususiyatlarini hisobga olgan holda, ularni ijtimoiy faoliyatga jalb etishlari zarur. Ijtimoiylashuvning muhim jihatlari:

- jamoada o‘z o‘rnini topish;
- tengdoshlar bilan muloqot o‘rnatish;
- hissiy va axloqiy jihatdan rivojlanish;
- o‘zini jamiyat a’zosi sifatida his etish .

Inklyuziv ta’limda bolalarning ijtimoiylashuvi — bu ularning jamiyat hayotiga moslashuvi, ijtimoiy rollarni o‘zlashtirishi, muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirishi va o‘zini jamiyatning faol a’zosi sifatida his qilishi jarayonidir. Ushbu jarayon muvaffaqiyatli kechishi uchun bir qator psixologik, pedagogik va ijtimoiy omillar muhim ahamiyat kasb etadi.

Psixologik qo‘llab-quvvatlash inklyuziv muhitning eng asosiy tarkibiy qismlaridan biridir. Bola o‘zini qabul qilingan, tushunilgan va qadrlangan shaxs sifatida his qilganida, u ijtimoiy faol bo‘la boshlaydi. Psixologik yordam quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1) bolaning o‘ziga ishonchini oshirish, ichki qo‘rquv va uyatchanlikni kamaytirish;

2) hissiy muvozanatni saqlash, stress va zo‘riqish holatlarini yengish;

3) ijobiy motivatsiyani shakllantirish, o‘zining imkoniyatlariga ishonch uyg‘otish.

Inklyuziv sinflarda psixologlar, defektologlar va ijtimoiy pedagoglar tomonidan olib boriladigan individual suhbatlar, treninglar va ijobiy rag‘batlantirish usullari bolalarning ruhiy holatini barqarorlashtirishga xizmat qiladi. Natijada bola o‘zini jamiyatda erkin tutadi, o‘z fikrini bildirishdan cho‘chimaydi va jamoaga tezroq moslashadi.

Pedagogik yondashuv bolaning individual ehtiyojlari va imkoniyatlarini inobatga olgan holda ta’lim jarayonini tashkil etishni anglatadi.

Bunda quyidagi metod va vositalar muhim o‘rin tutadi:

- Individual ta’lim rejalari (ITR) tuzish — har bir bolaning bilim darajasi, qiziqishi va imkoniyatiga mos maqsadlar belgilash;
- Differensial mashg‘ulotlar — o‘quv topshiriqlarini murakkablik darajasiga qarab taqsimlash;

• O‘yin asosidagi metodlar — o‘rganish jarayonini qulay, ijodiy va hissiy jihatdan boy qilish.

Bunday yondashuvda o‘qituvchi faqat bilim beruvchi emas, balki yo‘l ko‘rsatuvchi va qo‘llab-quvvatlovchi rolini bajaradi. Bu esa o‘quvchilarda ishonch va o‘zaro hurmat muhitini shakllantiradi.Bolalarning ijtimoiylashuvida tengdoshlar bilan muloqot va hamkorlik alohida o‘rin tutadi. Jamoaviy ishlar, rolli o‘yinlar va guruhli loyihalar orqali bolalar:

• bir-birini tinglash va hurmat qilishni o‘rganadilar;

• jamoada o‘z o‘rnini topadilar;

• muammolarni birgalikda hal qilish ko‘nikmasini rivojlantiradilar.

Tengdoshlarning qo‘llab-quvvatlashi nogironligi bor bolalar uchun ijtimoiy moslashuvda tabiiy reabilitatsiya vazifasini bajaradi. Shu sababli, o‘qituvchi sinfda hamkorlik madaniyatini shakllantirishi, “barchamiz bir jamoamiz” tamoyilini targ‘ib qilishi zarur.

Ota-onaning ta’lim jarayonidagi faol ishtiroki inklyuziv muhitning barqarorligini ta’minlaydi.

Oila — bolaning birlamchi ijtimoiylashuv muhitidir. Shuning uchun ota-onalar:

• o‘qituvchilar bilan muntazam hamkorlik qilishi;

• bolani qo‘llab-quvvatlashi, unga ijobiy turtki berishi;

• sinf va maktabdagi ijtimoiy tadbirlarda ishtirok etishi lozim.

Oila va maktab hamkorligi natijasida bolada moslashuvchanlik, mustaqillik, ijtimoiy faollik kabi sifatlar shakllanadi. Shuningdek, ota-onalar uchun o‘tkaziladigan psixologik seminarlar va treninglar ularning farzandi bilan to‘g‘ri muloqot qilish ko‘nikmalarini mustahkamlaydi.Inklyuziv muhitda bolalarning ijtimoiylashuvi murakkab, ammo izchil jarayondir.

Uning muvaffaqiyati psixologik qo‘llab-quvvatlash, pedagogik yondashuv, tengdoshlar bilan hamkorlik va ota-ona ishtiroki kabi omillarning uyg‘unligiga bog‘liq. Bu omillar birgalikda bola shaxsining har tomonlama rivojlanishiga, ijtimoiy faolligini oshirishga va uni jamiyat hayotiga tayyorlashga xizmat qiladi [12, 52].

Inklyuziv muhitda bolalarning ijtimoiylashuviga quyidagi omillar ijobiy ta’sir ko‘rsatadi:

• Psixologik qo‘llab-quvvatlash: bolaning o‘ziga ishonchini oshirish, qo‘rquv va uyatchanlikni kamaytirish;

• Pedagogik yondashuv: individual ta’lim rejalari, differensial mashg‘ulotlar, o‘yin asosidagi metodlar;

• Tengdoshlar bilan hamkorlik: jamoaviy ishlar, rolli o‘yinlar, guruhli loyihalar;

• Ota-ona ishtiroki: oila va maktab hamkorligi ijtimoiylashuvning eng muhim tayanchi hisoblanadi [12,52].

O‘qituvchi inklyuziv sinfda nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy muhitni shakllantiruvchi shaxsdir. U barcha o‘quvchilarga teng sharoit yaratadi, bolalar o‘rtasida ijobiy muloqotni rag‘batlantiradi, konflikt va ajratilish holatlarining oldini oladi, mehr, bag‘rikenglik, hamdardlik kabi insoniy fazilatlarni targ‘ib qiladi.O‘quvchilarni jamiyatga tayyorlash, eng avvalo, ijtimoiy ko‘nikmalarni rivojlantirish orqali amalga oshadi . Bu jarayon mustaqil fikrlash, jamoada ishlash, empatiya va bag‘rikenglikni rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Shuningdek, o‘qituvchi sog‘lom

o‘quvchilarni ham yordam ko‘rsatish madaniyatiga o‘rgatishi muhimdir .Inklyuziv muhitda ijtimoiylashuv natijasida bolalarda o‘ziga ishonch va ijtimoiy faollik oshadi, to‘g‘ri muloqot qilish ko‘nikmasi shakllanadi, ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish imkoniyati paydo bo‘ladi.

Inklyuziv ta’lim samaradorligi o‘quv muassasasi, oila va mahalla hamkorligiga bog‘liq . Maktabda yaratilgan ijobiy pedagogik muhitni oila va mahalla qo‘llab-quvvatlagan taqdirda, bola o‘zini jamiyatning to‘laqonli a’zosi sifatida his etadi [11,96].Mahalla esa ijtimoiy sheriklik orqali bolaning ijtimoiy integratsiyasini qo‘llab-quvvatlovchi tabiiy muhit vazifasini bajaradi. Turli madaniy va sport tadbirlariga jalb etish, bolalarning ijtimoiy faolligini oshiradi va o‘ziga ishonchini mustahkamlaydi. Masalan, “Birgalikda o‘rganamiz”, “Yordamchi do‘st” kabi loyihalar orqali sog‘lom bolalar va maxsus ehtiyojli bolalar o‘zaro muloqotga kirishadi, hamkorlikda o‘rganadi va bir-biridan tajriba oladi . Inklyuziv ta’lim — bu insonparvarlik g‘oyalariga asoslangan ijtimoiy jarayon bo‘lib, har bir bolaning imkoniyatlarini ochish, jamiyatda o‘z o‘rnini topish va o‘zini qadrlashga o‘rgatadi. Inklyuziv muhitda o‘sib ulg‘aygan bola kelajakda tolerant, faol va mas’uliyatli fuqaro sifatida shakllanadi.[2,66]

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bandura A. Social Learning Theory. — Englewood Cliffs, 1977.
2. Mahmudova N. Inklyuziv pedagogika: nazariya va amaliyot. — Toshkent: TDPU, 2022.
3. Mahmudova N., Qodirova M. Inklyuziv ta’lim amaliyoti. — Toshkent: Fan, 2023.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inklyuziv ta’limni rivojlantirish to‘g‘risida”gi PQ–4860-son qarori.
5. UNESCO. Inclusive Education for All. — Paris, 2021.
6. UNESCO. Inclusive Education: Guidelines for Education Systems. — Paris, 2022.
7. Vygotskiy L.S. Defektologiya asoslari. — Moskva, 1991.
8. Vygotskiy L.S. Psixologiya razvitiya rebenka. — Moskva, 1991.
9. Zaripova D. Maxsus pedagogika va inklyuziv ta’lim asoslari. — Toshkent, 2021.
10. Ziyodova G. Ijtimoiy pedagogika. — Toshkent: TDPU, 2020.
11. Zokirov A. Pedagogik psixologiya asoslari. — Toshkent, 2019.
12. Zunnunova M. Inklyuziv muhitda ijtimoiylashuv jarayonlari. — Samarqand, 2023.